

TÜRK DÜNYASININ NEFESLİ MÜZİK ALETİ: BALABAN

Müzik aletleri, Gezegelimizdeki halklar arasında sıkı kültürel ilişkilerin varlığının önemli bir göstergesidir. Bu ilişkiler, öncelikle onların adlarına veya görünüşlerine yansımıştır. Bu aletlerden biri de, Azerbaycan halkının en eski nefesli çalgısı olan balabandır. “Balaban” kelimesi iki anlamsal heceden oluşur: aletin tınına uygun olan düşük ses anlamına gelen “bala” (küçük) ve “ban” (ses). Balaban Azerbaycan’ın çeşitli bölgelerinde “yassı balaban” (yassılmış kamıştan dolayı), “mey”, “balaman” ve “duduk” adı ile de bilinmektedir. Burada, Dede Korkut destanında “duduk” kelimesinden bir müzik aleti olarak söz edlimesini de hatırlamak gerekir.

Balabanın, içi boş düz bir silindirik şekle sahip gövdesi kayısı, ceviz, armut veya dut (rutubeti emmediği için kayısı ağacı tercih edilir) ağacından yapılır. Gövde 280-320 uzunluğunda, 20-22 millimetre çapındadır. Gövdenin üst ucuna dairesel şekil verilir. Daha sonra 10 millimetre

çapında ses kanalı delinir. Sesleri çıkarmak için gövdenin ön tarafına genellikle sekiz, arka tarafına ise tek delik açılır.

Balabanın, Azerbaycan’ın “zurna”, “ney” ve “tulum” gibi geleneksel nefesli çalgılarından en önemli farkı, ağızlığın alt kısmında titreşim kesici, kanal içindeki havanı sese dönüştüren dildir. Ağızlığın uzunluğu 90-110 millimetre, üst yassı kısımda 20-25 millimetre çapındadır. İcra zamanı bu uç kısım dudaklar arasında tutulur, diğer yuvarlak uç ise kalınlaşmış baş tarafından aletin gövdesine takılır. Ayar ve ses yüksekliği için ağızlığa kısaç şeklinde regülatör takılır ve bu kıskaçın aşağıya veya yukarıya doğru itilmesiyle aletin ses değişimi yapılabilir. Kamışın zarar görmemesi için icra bittikten sonra kapak takılır.

İcra sırasında balaban hafif eğilimli olarak doğru tutulur ve hava kamışa üflenir. Sesin yüksekliği, her iki elin parmaklarıyla deliklerin açılıp kapatılmasıyla değişiyor.

Aletin diyapazonu küçük oktavin "sol" sesinden ikinci oktavin "do" sesine kadar bir buçuk oktavı kapsar. Deneysel icraçılar, kamışı dudaklarıyla sıkma derecesini değiştirerek "re bemol", "re", "mi bemol" ve "mi" seslerini elde edebiliyor.

Balaban profesyonel müzisyenler tarafından icra edilir. Solo icrası zamanı dinleyicilerin karşısına iki ifacı çıkar: birisi – usta, ikincisi ise "demkeş" (yardımcı) – ustası sabit olarak düşük sesle destekler. Bu düete çoğu zaman vurmalı çalgılar – "nağara" (davul), "gaval" ve "goşa nağara" (çift davul) da eşlik etmektedir.

Balaban büyük teknik, sanatsal ve etkileyici olanaklara sahiptir. Bu nedenle, çok yönlü alet olarak çeşitli orkestralar, topluluklar ve aynı zamanda bayram ve düğünlerde solo icralarda geniş biçimde kullanılmaktadır. Halk çalgıları orkestrasında balaban iki grubu oluşturuyor ki, bu da iki partiye ayrılır. Bu zaman, ses perdeleri farklı olan - küçük (cure), alto (solo), tenor (zil) ve bas (bem) – her tür balabanlar kullanılır.

Balabanda Azerbaycanlı bestecilerin eserlerinin solo icrası dinleyicilerde unutulmaz iz bırakır: Üzeyir Hacıbeyli'nin "İkinci fantazi", Müslüm Magomayev'in "Azerbaycan kırlarında" süiti, Hacı Hanmemmedov'un "Sinfonietta", Halil Caferov'un "Dans süiti", Oktay Zülfigarov'un "Meçhul Asker Anısına". Bu eserlerde, senfoni orkestraya hoş bir ses tonu veren yüksek ve düşük perdeli balabanlar ustaca kullanılmıştır.

Balabanın solo icrasında Azerbaycan müziğinin tüm türleri – muğamlar (özellikle "Şüşter"), şarkılar ("Sarı Gelin", "Apardı seller Sara'nı", "Sen gelmez oldun", "Dilberim") ve dans melodileri ("Heyvagülü", "Goçeli", "Terekeme") seslendirilmektedir. Ü.Hacıbeyli'nin "Sevgili

canan", "Sensiz", F.Emirov'un "Güzelim sensin", S.Rüstemov'un "Senindir", F.Schubert'in "Serenat", C.Cui'nin "Oryantal", P.Çaykovski'nin "Sonbahar şarkısı", R.Logidze'nin "Tiflis hakkında şarkı" romansları dinleyicilerde büyük izlenim bırakmaktadır.

Balaban, ayrıca birçok ozan topluluklarında da yer almaktadır. Bu durumda, onun, bağlamaya göre ayarlanan sekiz delikli çeşidi kullanılır. Bu balabanın gövdesi ince kamıştan yapılı ve böylece yüksek bir ses çıkarır.

Balabanın zarif, güzel, tatlı, kadifemsi ve yumuşak sesi insanın ruhuna nüfuz ediyor. Aletin böyle ses çıkarmasını, sanatçının icra sırasında ona hava akımı vermesiyle titreşen çift dil sağlamaktadır. Ayrıca, burundan ağıza ve ağızdan buruna alınan havanın dolaşımıyla aletin gövdesine devamlı hava üflemek ve icraçının melodiyi istenilen ses ucalığında iletmesi mümkündür. Üflemeli çalgılardaki bu tür icra sadece balaban ve zurnaya özgüdür.

Aynı adı taşıyan bu müzik aleti İran'da yaygındır. Yapısal olarak balaban Türk meyine benziyor. Azerbaycan balabanından farklı olarak Lezgilerin balabanının (Dargilerde "bumbuti", Avarlarda "lalu", Laklarda "ppelyuti") üst ucuna kamıştan yapılmış tek kesikli dili olan silindir şeklindeki küçük boru takılır. Kabardey-Balkar (balaban veya kamıl), Özbekistan ve Tacikistan'da (balaban, bulaman, balabon) aynı tip aletler de tek kesikli dille donatılmıştır. Türkmen "kamış balabanın" gövdesinin bir ucu kapalıdır, "ağaç balabana" ise kamış ağız takılır.

Ermenistan'da benzeri tip alet duduk, Gürcüstan'da ise duduki adlandırılır. Geniş yaygın olmasına rağmen, Gürcü dudukilerin Doğu ülkelerinden alındığı ve XVII yüzyıla kadar kullanıldığı düşünülmektedir (<http://www.hangebi.ge/rus/duduki.html>). Ermenistan'da bu çalgı

aletinin vatanının eski Ermenistan olduğu düşünülür (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Дудук>). Bu aletin gövdesinin yapımında kullanılan kayısı ağacının Latince *Armeniaca* (büyük Rus botanikçi ve akademisyen P.M.Jukovski'nin yanlışlıkla varmış olduğu sonuca göre) adlandırılması böyle bir sonuca varabilmek için neden olmuştur. Ama buna rağmen, dünyada bu ağacın vatanının kayıtsız şartsız olarak Çin olduğu kabul edilmiştir. Bir önemli gerçeği de kaydetmek gerekiyor. Yukarıda belirtildiği gibi, balabancılardan düeti iki icraçıdan – usta ve demkeşten oluşuyor. Bu kelimeler Gürcistan ve Ermenistan'da da kullanılmıştır. Bugün Gürcistan'da "usta" ve "demkeş" kavramlarına günlük yaşam ve yayınlanan eserlerde rastlanırken, Ermenistan'da yayınlanan kitap ve web sitelerinde, Ermenistan'ın günlük yaşamında kökleşmiş olan bu terimlerden, onlar için "yabancı" olduğu gerekçesiyle kaçınılıyor.

Balabana benzer aletler Çin, Kore ve Japonya'da da yaygındır. Çin'de Guan Uygurlardan (<http://russian.china.org.cn/russian/275961.htm>), Kore ve Japonya'da ise Hiçkiri Çinlilerden alınan alet gibi kabul edilir, yani adı

geçen aletlerin merkezi, Türk grubunun eski halklarından birinin yaşadığı Çin'in Sincan Uygur Özerk Cumhuriyetidir.

Tüm bu gerçekler, Anadolu'dan Uzak Doğu'ya kadar büyük bir coğrafyada yaşayan halklar arasındaki geniş kültürel ilişkileri kanıtlamaktadır. Böylece, UNESCO tarafından Dünya Somut Olmayan Kültürel Mirasın başyapıtı olarak tanınan Ermeni duduku, Türklerin yaşadığı alanlarda icat edilmiştir.

Balabanın teknik olanaklarını göz önünde bulunduran Azerbaycan bestecileri, onu sık sık en büyük eserlerinin partiyonlarına dahil ediyorlar. Onlar, bu müzik aleti için özel eserler de bestelemiştir. Onların arasında, Süleyman Aleskerov'un halk çalgıları orkestrası eşliğinde balaban için bestelediği "Düşünceye dalarken", Aydın Azimov'un dört balaban için "Piyes", Hasan Adıgüzelzade'nin solo tar, balaban ve kemençe için "Yurdun renkleri" piyesler silsilesi, Rüfet Ramazanov'un erganun ve balaban için "Mugam ve diyalog", Celal Abbasov'un 10 enstrüman (8 balaban, tütek ve goşa-nağara) için "Halay" eserlerini göstermek mümkündür.

2003 yılından bu yana Azerbaycan Devlet Milli Konservatuvarında üflemeli çalgılar sınıfının faaliyette olması sevinç duygusu verir. Burada ayrıca, bünyesinde balabanın her çeşidinin kullanıldığı balabancılar grubu kurulmuştur. Bu grup, dünya müzik klasiklerinin karmaşık eserlerini seslendirmektedir.

Ünlü sanatçı Alihan Samedov "Balabanın metodları" adlı ders kitabını yazmış, "Balaban" isimli yedi albüm çıkarmıştır. Onun ifasında Azerbaycan ezgileri Hollywood ve Avrupa ülkelerinin filmlerinde seslenmektedir.

Azerbaycan'da Hasan Aliyev, Ali Kerimov, Şahali İsmailov, Mehdi Nezerli, Hasan Bahşalı oğlu, Müseyib Abbasov, Hasret Hüseyinov, Aliş Gaytaranoğlu, Şahmurad Tahirov, İzzetali Zülfügarov, Hasanpaşa Rehmanov, Behruz Zeynalov, Agası Agasızade, Meherrem Mövsümov, Manaf Memmedov, Alicavat Cavadov, Eşref Eşrefzade, Mübariz Atayev gibi çok sayıda ünlü virtüöz sanatçılar vardır. Son yıllarda bayanlar da bu çalgıya ilgi göstermeye başlamıştır.

Bilindiği üzere, Azerbaycan Kültür Vakfı projesi çerçevesinde Haydar Aliyev Vakfı'nın desteği ile düzenlenen muğam televizyon yarışmaları, balabanın gelişmesinde ve yetenekli sanatçıların ortaya çıkarılmasında önemli rol oynamaktadır. Şüphesiz ki, balaban icraçıları için yapılacak yarışmalar, balabanın genç kuşak arasında daha geniş yayılmasına yol açacaktır. ✨

Kaynakça

1. Абдуллаева С. Народный музыкальный инструментарий Азербайджана. Баку, 2000.
2. Абдуллаева С. Мелодия из глубины веков // Irs-Наследие, 2003, № 5.
3. Вертков К., Благодатов Г., Язовицкая Э. Атлас музыкальных инструментов народов СССР. Москва, 1975.
4. Керимов М.. Азербайджанские музыкальные инструменты. Баку, , 2003.
5. Nəcəfzadə A. Azərbaycan alətlərinin izahlı lüğəti. Bakı, 2004.
6. Öztuna Y. Büyük Türk musikisi ansiklopedisi, cilt II. Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.
7. Самедов А. Методика балабана. Баку, 2008

